

Metodologia cercetării istorice și metodice

TEHNICA ELABORĂRII LUCRĂRILOR DE METODICĂ A ISTORIEI

MARIANA VASILESCU

Deși o lucrare de metodică este, în fond, tot o lucrare cu caracter științific, alcătuirea ei prezintă și unele aspecte speciale, care se cer semnalate și lămurite. Fără să fie o știință independentă, metodică este însă anexa unei discipline al cărei caracter științific este incontestabil. Într-adevăr, așa cum se obișnuiește să fie definită, metodică este o ramură a pedagogiei, care se ocupă cu modul de predare a unui anumit obiect de învățămînt, în conformitate cu scopul general al educației și ținînd seama de particularitățile de vîrstă ale elevilor. Făcînd parte din sistemul științelor pedagogice, metodică este ea însăși o știință, care își are domeniul ei de studiu bine stabilit și care folosește mijloace de cercetare echivalente cu cele folosite și în celelalte științe. Și dacă metoda caracterizează de obicei știința adevărată, deosebind-o de diletantism, tot ea este aceea care poate refuza sau conferi înaltul titlu de știință și unei lucrări de didactică specială cum este o lucrare de metodică.

În ceea ce privește utilitatea practică a lucrărilor de metodică, ea este de asemenea incontestabilă. Nici o experiență cîștigată în domeniul activității de instruire și educare a tineretului nu trebuie să rămînă necunoscută și nedifuzată în rîndurile celor ce răspund de această activitate. Datorită rolului social imens pe care îl joacă pedagogia, cu tot ansamblul de științe ajutătoare, orice inovație, orice element nou descoperit, orice rezultat, oricît de neînsemnat în aparență, „se repercutează pe scară socială”¹. De aici, necesitatea punerii în discuție și, de asemenea, a punerii în circulație și în practică a unor astfel de rezultate. Pe de altă parte, în pedagogia românească, nu s-ar putea vorbi de o mare abundență de lucrări de metodică în general și de metodică a istoriei în special. Se apreciază chiar că ritmul în care se dezvoltă la noi cercetarea pedagogică este necorespunzător, din cauza decalajului care continuă să existe între acest ritm și ritmul de dezvoltare pe

¹ Mircea Malița, *Temele perene ale pedagogiei*, în „Contemporanul”, 16 octombrie 1970, p. 8.

care societatea îl impune școlii². Pedagogia se arată a fi, la noi ca și aiurea, o știință și o practică în care se manifestă oarecare tradiționalism; ceea ce nu este rău. Răul începe abia atunci când tradiția se transformă în imobilitate. Și imobilitatea, în acest secol în care totul aleargă cu o iuțeală vertiginosă, înseamnă rămânere în urmă, închistare. Păstrînd tot ceea ce este un bun cîștigat din pedagogia trecutului — și pedagogia românească are adevărate comori care trebuie păstrate — școala trebuie să se adapteze neconștient progresului științific. Fiecare obiect de studiu trebuie astfel să-și înnoiască permanent conținutul și mai ales metodele de predare. Și tocmai aceste metodice în continuă înnoire trebuie să facă obiectul lucrărilor de metodică.

Ca orice meșteșug, tehnica elaborării lucrărilor științifice se învață, dar se pare că noțiunile, chiar cele mai elementare, referitoare la tehnica lucrărilor de didactică specială nu figurează în niciuna din materiile de învățămînt din universitate. Simplul exemplu al altor lucrări, oricît de bine ar fi întocmite, nu este suficient. Există, e drept, numeroase tratate care se ocupă de tehnica alcătuirii lucrărilor științifice în general sau a unor categorii speciale de lucrări, dar nu știm să existe la îndemîna profesorilor un astfel de îndrumar privitor la lucrările de metodică. Evident, pedagogia beneficiază, ca orice știință, și de tratatele cu caracter general privind tehnica activității de cercetare. Dar metodologia cercetării pedagogice are și aspectele ei specifice, care reies atît din obiectul cercetării cît și din metodele de cercetare și din modalitățile de finalizare a cercetărilor efectuate³. De aici, necesitatea elaborării unei metodici speciale a cercetării din domeniul pedagogiei, ca și a pregătirii metodologice a celor ce lucrează în acest domeniu de cercetare științifică.

În cele ce urmează, nu vom încerca să realizăm o astfel de metodică a lucrărilor de metodică. De asemenea, nu vom formula principii și nici nu vom da îndrumări sau directive. Munca intelectuală este, mai mult decît cea fizică, ceva personal, aproape intim, și fiecare își găsește în cele din urmă drumul care îi convine mai mult, stilul de lucru care i se potrivește. Fără pretenție de originalitate și profunzime, sugestiile pe care vom încerca să le formulăm sînt simple noțiuni metodice elementare. Aceste sugestii se adresează în special profesorilor tineri, debutanți în știința pedagogiei și în arta metodicii, încercînd să-i ferească de timiditatea și lipsa de curaj de a aborda problemele de metodică și să le netezească drumul în munca aceasta atît de frumoasă și de utilă a redactării unor lucrări științifice de metodică a istoriei.

Ca pentru orice lucrare științifică, tot așa și pentru o lucrare de metodică se pune mai întîi problema *alegerii subiectului* care urmează să fie tratat și a formulării limpezii a lui. Aceasta este prima operație metodică, dar, în același timp, și prima dificultate care trebuie depășită. S-a vorbit despre criteriile obiective generale care trebuie respectate într-o astfel de alegere

² Ion Gh. Stanciu, *Cercetarea pedagogică în fața exigențelor societății socialiste*, în „Revista de pedagogie”, nr. 9, septembrie 1969 p. 5.

³ V. Bunescu și P. Bărbulescu, *Probleme ale cercetării științifice în domeniul pedagogiei*, în „Revista de pedagogie”, nr. 10, octombrie 1964, p. 38.

și nu vom mai reveni asupra lor. Fără îndoială că trebuie să primeze criteriul utilității practice a temei tratate. Este ea de un folos real pentru activitatea metodică a profesorilor de istorie? Contribuie la îmbogățirea experienței pedagogice, la obținerea unor mai bune rezultate în predarea istoriei și în educarea prin istorie a tinerei generații? O lucrare de metodică nu poate și nu trebuie să fie un studiu pur teoretic, conceput și redactat în întregime la masa de lucru, departe de realitatea vie și străin de ea. Trebuie plecat de la probleme care sînt într-adevăr probleme, care reprezintă semne de întrebare și a căror soluție are o incidență imediată cu activitatea educativă sau didactică⁴. Cercetarea pedagogică trebuie orientată spre problemele cele mai importante, spre temele fundamentale care interesează școala contemporană, provocînd chiar discuții, lupte de opinii, confruntări ale unor păreri contrare⁵.

Dar care sînt problemele majore ale educației? Cum le putem descoperi și cum putem alege pe cele mai importante și mai urgente? Într-adevăr, a ști să-ți pui probleme în legătură cu lucrurile care te înconjoară și cu propria activitate este o facultate care aparține spiritului științific și pedagogul trebuie să fie neapărat dotat cu această facultate și cu acest spirit științific⁶. Dar alegerea unui subiect pentru o lucrare de metodică presupune și o vastă informare. Publicațiile de specialitate se ocupă adesea de problemele care bat la porțile cercetării pedagogice. „Revista de pedagogie” are numeroase studii și articole care încearcă să dirijeze cercetarea pedagogică spre cele mai utile subiecte. În cursul anului 1970, anul internațional al educației, ca și în anii care au urmat, au avut loc numeroase reuniuni pedagogice internaționale, unele chiar la noi în țară, la care s-au dezbătut problemele majore ale educației. Este semnificativ faptul că în aceste dezbateri revin mereu preocupările privitoare la democratizarea învățămîntului și a educației, la culturalizarea maselor, la educația morală și cetățenească, la promovarea prin școală a ideilor de pace și înțelegere între popoare, la educația permanentă, atît de necesară în lumea modernă, la modernizarea învățămîntului, adică la adaptarea lui la nevoile societății de azi și mai ales ale societății de mâine. Și dacă acestea sînt imperativele școlii, din ele trebuie alese și temele spre care trebuie să fie orientate cercetările actuale de pedagogie și metodică. De asemenea, documentele de partid, în care problemele de învățămînt și educație sînt totdeauna dezbătute amplu, iar activitatea ideologică și culturală ocupă un loc de mare importanță, sugerează și direcțiile spre care trebuie să se îndrepte cercetarea pedagogică. Conferința națională din iulie 1972, de exemplu, recomandă îmbunătățirea conținutului științific, politic și ideologic al procesului de învățămînt, legarea învățămîntului de cercetare și producție, educarea comunistă a tineretului studios. Acestea sînt însă tot atîtea aspecte care se cer dezbătute teoretic înainte de a fi aplicate în practică.

⁴ Emile Planchard, *La recherche en pédagogie*, Nauwelaerts, Louvain, 1967, p. 32-33.

⁵ Ion Gh. Stanciu, *art. cit.*, p. 6-7.

⁶ Emile Planchard, *op. cit.*, p. 32.

Alegerea și formularea subiectului nu este însă ceva rigid, care se încheie definitiv la sfârșitul acestei prime etape de lucru. Dimpotrivă, în timpul activității de elaborare a lucrării, subiectul poate fi restrâns sau lărgit, formularea titlului modificată, problema reconsiderată. Toate acestea pot fi impuse de lecturile efectuate, de materialul strâns, de noile posibilități de informare și, de asemenea, de rezultatele documentării experimentale, care ne pot descoperi noi laturi ale problemei urmărite.

Odată opțiunea făcută în ceea ce privește conținutul în mare al temei care se va trata, urmează o a doua operație metodică, de asemenea foarte importantă. Este vorba de *formularea subiectului*, care trebuie să fie destul de limpede și de precisă încât să fie ușor de înțeles, fără să dea naștere la echivocuri. De asemenea, ținând seama de faptul că o lucrare de metodică este tot o lucrare științifică, trebuie evitate formulările pompoase, pline de retorism. Captarea bunăvoinței cititorului trebuie realizată tocmai prin simplitatea titlului, prin claritatea, precizia și seriozitatea lui științifică.

În ceea ce privește începutul elaborării propriu-zise a lucrării proiectate, unele tratate speciale care privesc metodică și tehnica lucrărilor științifice recomandă mai întâi întocmirea planului lucrării, în timp ce altele pornesc de la strângerea materialului documentar. Se poate urma însă și o cale de mijloc, recomandată de asemenea de unele lucrări speciale. Astfel, se poate începe cu *întocmirea unei schițe de plan* provizorii, care are rostul de a ordona căutarea, strângerea și clasificarea materialului documentar. Pe măsură ce materialul este adunat și studiat, planul poate suferi modificări impuse de acest material, de informarea amplă, de rezultatele cercetărilor întreprinse și, de asemenea, de rezultatele unor experimente pedagogice menite să ilustreze lucrarea și să întărească argumentarea tezei susținute. Planul trebuie să fie bine chibzuit, părțile care îl compun să se înlănțuie logic, capitolele să grupeze în interiorul lor ideile principale ale lucrării. Trebuie evitate planurile complicate, în care tema tratată se pierde, se sufocă, năpădită de idei lăturălice, neesențiale, generale. Întinderea în suprafață în dauna adâncimii duce la superficialitate, la prolixitate. Tocmai de această primejdie ne ferește un plan bine întocmit, în care tema principală este evidentă de la introducerea până la concluzii.

În ceea ce privește *strângerea materialului documentar*, pe baza căruia se va face redactarea lucrării, această etapă din elaborarea unei lucrări de metodică se deosebește de etapa corespunzătoare din elaborarea unei lucrări științifice de altă natură. Materialul necesar unei lucrări de metodică este mai larg, mai variat. El începe cu datele furnizate de însuși contactul cu faptele, cu realitatea vieții școlare. La aceste date se adaugă cele pe care ni le oferă experiența, practica pedagogică și, în sfârșit, cele furnizate de experimentul pedagogic, de investigațiile experimentale, prin care se face verificarea unor ipoteze.

Cercetarea științifică în general se sprijină pe fapte. Cu atât mai mult cercetarea din domeniul educației și instruirii trebuie să pornească de la fapte, de la practică, să surprindă realitatea școlară, acest fenomen viu, mobil, de o deosebită complexitate. Observarea sistematică și experimentul sînt de fapt cele două metode fundamentale ale cercetării științifice, atât

în domeniul științelor exacte cât și în acela al științelor umaniste. Cercetarea științifică din domeniul didacticii speciale nu se poate nici ea lipsi de ele. În orice problemă legată de activitatea didactică, soluțiile experimentale, chiar atunci cînd sînt imperfecte, aproximative, sînt mult superioare practicii empirice sau ignoranței.

În afară de datele obținute prin metoda observației și de rezultatele eventualelor experiențe, autorul unei lucrări de metodică are nevoie și de o documentare teoretică. Indiferent de subiectul ales, cel ce și-a luat sarcina să-l trateze este obligat să cunoască, mai mult sau mai puțin aprofundat, toate lucrările accesibile care tratează aceeași temă sau teme asemănătoare. Se presupune chiar că viitorul autor s-a asigurat în prealabil, înainte deci de alegerea și formularea subiectului, că acesta nu a mai fost tratat, că, dimpotrivă, constituie o noutate și că tocmai din aceasta decurge utilitatea lui. Pentru că trebuie să ne ferim de a repeta ceea ce s-a mai spus, de a populariza ceea ce este de mult cunoscut, de a argumenta teze pe care nimeni nu le mai contestă. Lucrarea care se pregătește trebuie să răspundă unei necesități practice, să fie cerută acut pe piața ideilor și a experienței pedagogice. Numai așa i se poate asigura utilitatea îndelungată și numai așa va fi ferită de rapida intrare în desuetudine. În orice caz, este o obligație științifică elementară aceea de a cunoaște, pe cît este posibil, tot ce s-a scris în legătură directă sau chiar indirectă cu subiectul ales. Și cum literatura din domeniul metodicii istoriei nici nu este deosebit de vastă, acest lucru nu este prea greu de realizat.

În ceea ce privește bibliografia lucrării, aceasta este, în cazul lucrărilor de metodică, destul de greu de întocmit, atît din cauza penuriei de lucrări în acest domeniu, cît și din cauza lipsei de indicații bibliografice. În alte științe, munca aceasta este ușurată prin existența unor enciclopedii sau a unor lexicoane, unele foarte noi, care dau și bibliografia articolelor. Există de asemenea lucrări generale de bibliografie sau repertorii bibliografice de o deosebită utilitate. Majoritatea tratatelor și a lucrărilor de sinteză dau și ele, la sfîrșitul fiecărui capitol, bibliografia la zi. În pedagogie și mai ales în metodică istoriei nu beneficiem de o astfel de cale scurtă și ușoară pentru întocmirea unei bibliografii. De aceea, lista lucrărilor care trebuie consultate pentru redactarea unor lucrări de metodică trebuie alcătuită printr-un efort personal mai mare și pe o cale de informare mai ocolită.

În lipsa lucrărilor speciale, pentru alcătuirea unei bibliografii de metodică se poate pleca de la un studiu nou, dacă se poate cel mai nou, care are legătură cu subiectul lucrării ce urmează să fie redactată. Din indicațiile bibliografice ale acestuia, se pot nota lucrările care ni se pare că au legătură cu subiectul ales. Se poate folosi, de asemenea, ca punct de plecare, colecția „Revistei de pedagogie”, începînd cu ultimul număr apărut și mergînd înapoi, la numerele mai vechi. În eventualele articole și studii, care au legătură cu problema care ne preocupă, vom găsi și o serie de indicații privitoare la literatura temei. În plus, „Revista de pedagogie”, ca orice revistă de specialitate, publică și recenzii asupra unor lucrări mai noi, din care ne putem da seama de conținutul acestor lucrări și de legătura eventuală pe care o pot avea cu tema pe care o studiem. Nu trebuie neglijată nici o altă posibilitate deosebit de avantajoasă. Este vorba de fișierele de pedagogie din marile bi-

bioteci (Biblioteca Academiei R.S.R., Biblioteca centrală universitară, Biblioteca centrală de stat) și mai ales din cele două biblioteci speciale, Biblioteca centrală pedagogică și Biblioteca Facultății de pedagogie.

Publicațiile periodice de bibliografie, „Buletinul de informare științifică“ editat de Academie, „Bibliografia R.S.R.“ editată de Biblioteca centrală de stat și mai ales „Revista de referate și recenzii“ au serii sau capitole speciale în care găsim indicate, dacă există, și cele mai noi lucrări din domeniul pedagogiei, al psihologiei pedagogice, românești sau străine. Centrul de documentare științifică al Academiei publică anual, începând din anul 1964, și un „Index de subiecte și autori“, care semnalează referatele și recenziile publicate de „Revista de referate și recenzii“ de la înființarea ei.

Data fiind dificultatea alcătuirii unei bibliografii, ar fi de dorit, mai ales pentru profesorii tineri, care mai au înainte încă mulți ani de activitate didactică și științifică, să-și întocmească mici fișiere personale, în care să se obișnuiască să-și noteze nume de autori și titluri de lucrări pentru orice probleme mai importante de pedagogie sau de specialitate, care i-ar putea interesa cândva. Pentru alimentarea acestui fișier personal este recomandabilă consultarea periodică a fișierelor de noutăți din marile biblioteci.

După ce materialul documentar a fost adunat, studiat și ordonat conform planului, urmează *redactarea lucrării*, ultima etapă de lucru și nu cea mai ușoară. Ea începe cu alcătuirea planului definitiv, a planului de expunere, care poate fi altceva decât planul de cercetare folosit în etapele precedente. Structura generală a unei lucrări de metodică este de fapt structura oricărei lucrări științifice și cuprinde de obicei patru elemente: introducerea, tratarea sau miezul lucrării, concluziile și eventualele anexe. Introducerea anunță tema lucrării și stabilește așa numitul „status questionis“, stadiul în care se găsesc cercetările privitoare la subiectul tratat, ca și importanța problemei de care se ocupă lucrarea, actualitatea și utilitatea ei. Tot în introducere poate fi comunicat și planul expunerii. Tratarea este partea principală a lucrării și constă din dezvoltarea planului, iar concluziile recapitulează principalele rezultate ale studiului întreprins, subliniază aplicațiile practice ale lui. În anexe se pot adăuga tabele, grafice, diagrame și material ilustrativ format din hărți, planșe, scheme, desene, fotografii. De asemenea, nu poate lipsi bibliografia, care are rostul de a indica izvoarele folosite de autor, dar și pe acela de a furniza referințe asupra lucrărilor care au tratat același subiect sau subiecte asemănătoare. Aparatul științific al lucrării, care cuprinde note, citate, referințe bibliografice și care figurează de obicei în subsolul fiecărei pagini, poate fi inserat și la sfârșit, printre anexe.

Pentru redactarea propriu-zisă, trebuie deprins meșteșugul scrisului, care poate fi și o chestiune de talent, dar este, fără îndoială, și rezultatul unui efort susținut. În general, într-o lucrare căreia îi destinăm un rol științific, trebuie să scriem simplu, sobru, fără figuri de stil căutate și forțate, fără perioade largi, care de obicei îngreunează înțelegerea. Limpezimea și simplitatea stilului sînt, de fapt, calități de înaltă valoare științifică. Marele medievist francez contemporan, Marc Bloch, în a sa *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, recomandă istoricilor să tindă către măiestria de a vorbi

cu același ton atît învățaților cît și școlărilor. El socotește chiar că „o simplitate atît de înaltă este privilegiul cîtorva rari aleși”⁷

Indiferent de experiența acumulată în tehnica redactării, a scrisului, nimeni nu se poate dispensa, și cu atît mai mult cei care se găsesc în etapa uceniciei, de anumite instrumente de uz elementar. Este vorba, în primul rînd, de anumite dicționare. Între acestea, de primă și maximă utilitate este *Îndreptarul ortografic* editat de Academia R.S.R., care trebuie consultat ori de cîte ori avem îndoieli în materie de ortografie. În legătură cu aceasta, trebuie să admitem, indiferent de adeziunea noastră intimă, că sîntem obligați să respectăm întocmai normele ortografice în vigoare, mai ales atunci cînd lucrările noastre sînt destinate multiplicării și difuzării. De asemenea, nu ne putem dispensa, în întreaga noastră activitate și mai ales în aceea a scrisului, de *Dicționarul limbii române literare contemporane*, de *Dicționarul enciclopedic român* sau orice alt dicționar enciclopedic. Verificarea termenilor, a sensurilor lor, a unor date și nume proprii, ne pot feri de riscurile mari și penibile de a scăpa din condei unele greșeli care, vorba adagiului latinesc, nu zboară ca vorbele rostite, ci rămîn neșterse. În afară de acestea, deosebit de utile, în cazul lucrărilor de metodică, sînt și dicționarele de pedagogie românești sau străine.

Punctul pus după ultima frază nu indică și sfîrșitul fericit al lucrării. Experiența personală demonstrează și scrierile speciale recomandă insistent că este bine ca, după o oarecare despărțire de lucrarea nou-născută, să o reluăm, supunînd-o unui șir întreg de revizui. Astfel, sînt necesare: o revizuire a fondului de idei și a felului în care aceste idei sînt înlănțuite, o revizuire a formei — stil, gramatică, ortografie — precum și o revizuire finală, în cadrul căreia lucrarea este revizuită din toate punctele de vedere simultan⁸.

De abia după toate aceste operații, activitatea de elaborare poate fi socotită ca încheiată și lucrarea proaspătă, îmbrăcată în straiile noi ale unei forme exterioare cît mai curate, poate porni să înfrunte critica și să-și demonstreze utilitatea. Prezentarea ei publică, prin scris sau prin viu grai, este o primă verificare a acestei utilități, dar nu trebuie să fie scopul principal al lucrării. În domeniul muncii de cercetare științifică — în specialitate, în pedagogie în general sau în metodică — această prezentare publică a rezultatelor unei investigații rămîne încununarea unei munci asidue și îndelungate. Trebuie pus un tot mai viu accent pe studiu, pe aplecarea continuă și intensă asupra cărților și asupra presei pedagogice și de specialitate. În felul acesta, problemele vor țîșni ca izvoarele și vor cere singure dezbateri și soluții. De asemenea, pasiunea și spiritul creator, fără de care orice profesiune devine meserie, în sensul peiorativ al cuvîntului, ajung să facă din profesor un neobosit căutător de drumuri noi, un cercetător pentru care investigația pedagogică devine o necesitate vitală. Faptul că această permanentă investigație nu duce totdeauna și la elaborarea unor lucrări, prin care rezultatele să fie

⁷ Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, Paris, 1952, p. IX.

⁸ Barbu B. Berceanu, Iulian Panaitescu, *Prezentarea lucrărilor științifice, metodologia activității autorului*, Edit. științifică, București, 1968, p. 81.

comunicate și difuzate, nu scade cu nimic valoarea ei. Rezultatul individual este tot atât de important și duce și el, în cele din urmă, la îmbunătățirea continuă a procesului de instruire și educare a tinerei generații. Esențial este însă altceva: o lucrare de metodică trebuie să fie rezultatul unui studiu îndelungat, teoretic și practic, și nu invers. Nu facem investigație didactico-metodică pentru că vrem să facem o lucrare, ci elaborăm o lucrare de metodică pentru că vrem să supunem unui control de calitate, unei dezbateri, o experiență acumulată, o inovație. Numai așa îi putem insufla duh de viață; numai o astfel de lucrare interesează și își justifică existența.